
Милорад Радојчић

ШКОЛА ЗА НУДИЉЕ И ЧУВАРИЦЕ ЗДРАВЉА У ВАЉЕВУ

Мало је познато да је пре нешто више од седам деценија у Ваљеву постојала и успешно радила једна, по много чему необична али веома корисна васпитно-образовна установа. У ближој прошлости о њој се мало говорило и писало¹ па је и разумљиво што се о њој и сада врло мало зна. Наша упорна настојања да у Црвеном крсту и архивима у Ваљеву и Београду дођемо до архивске грађе о њој, остала су без резултата пошто, изгледа, она није ни сачувана. Зато смо покушали уз помоћ других доступних извора, а пре свега објављених података по разним књигама, листовима, часописима и другим публикацијама, па и казивања савременика, да бар донекле реконструишемо њено битисање и сагледамо њено место, улогу и допринос у припремању и усавршавању средњемедицинског кадра, па и очувању здравља становништва овог краја.

Дакле, реч је о Школи за нудиље и чуварице здравља у Ваљеву, која је скоро деценију радила у оквиру Друштва Црвеног крста у Ваљеву. Разлог више да то учинимо лежи и у чињеници да је крајем прошле године свечано обележено 120 година рада Црвеног крста Србије, па и Ваљева.²

Први организовани рад на припреми добровољних болничарки на овим просторима јавла се са оснивањем Српског друштва Црвеног крста. Било је више покушаја њиховог школовања, али су остварени резултати били веома скромни. Непостојање тих кадрова условило је већи број људских жртава у ратовима које су наши народи водили, нарочито за време велике епидемије пегавог тифуса, која је харала

1 Донекле су изузеци два прилога Борислава Вујића емитована у програму Радио Ваљева и текст Милорада Радојчића: „ШКОЛА ЗА НУДИЉЕ У ВАЉЕВУ”, „Напред”, Ваљево, 7. април 1995.

2 Милорад Радојчић: НА ПУТУ ХУМАНОСТИ – 120 година Црвеног крста Ваљева, Ваљево, 199, стр. 24.

ваљевским крајем почетком 1915. године. О томе су сачувана бројна сведочанства.

Недовољна спремност и опремљеност војно-санитетске службе плаћена је великим жртвама. На 450 000 мобилисаних војника у земљи било је ангажовано у санитету 450 домаћих војника и 159 њих са стране, а у самом Ваљеву на 7000 рањеника само 25 лекара.³ Ипак, била је изузетно драгоцену њихова улога, као и улога добровољних болничара у санирању те епидемије. Нажалост, од ње је у Србији умрло: 87 лекара, 2 докторанта медицине, 8 медицинара, 20 страних лекара и 7 лекара заробљеника, а само у Ваљеву 21 лекар.⁴

Оскудице у лекарском и другом медицинском кадру и санитетском материјалу биле су снажан изазов савезничким земљама да нашем храбром и напаћеном народу почне слати своје медицинске мисије али и друге видове хуманитарне помоћи. Према неким подацима у саставу тих мисија било је ангажовано око две хиљаде лекара, медицинских сестара и другог медицинског особља. Пожртвованост наших и страних лекара и болничара, од којих су многи постали жртве болести, пример су који далеко превазилази границе лекарске етике.

Улога америчке мисије

Посебно обимна, разноврсна и драгоцену помоћ стизала нам је од Америчког Црвеног крста, Рокфелерове фондације и многих других добротворних организација из Америке.⁵ Међу првима, још крајем октобра 1914. године стигла је америчка мисија Црвеног крста,⁶ на челу са др Едвардом В. Рајаном, угледним хирургом који је велико искуство стекао помажући рањеницима у Мексику.

Наравно, то није била једина, па ни најзначајнија америчка санитетска мисија за Првог светског рата у Србији. Она, предвођена др Ридером, посебно се истакла у санирању послератних прилика, боље речено неприлика. Њена активност на овим просторима била је:

1. заштита деце ратника и деце без родитеља;
2. спремање и оспособљавање стручног медицинског кадра и
3. подизање нивоа народног здравља кроз оснивање здравствених станица и других нужних институција.

За реализацију ових циљева и задатака био је образован и одбор у који је ушао и епископ Николај (Велимировић), родом из Лелића код

3 Војно-историјски институт Београд, фонд бивше српске војске, кутија 124, фас. 1, док. 4.

4 Др Драгољуб Дивљановић: ЛЕКАРИ ПОМРЛИ У ТОКУ ЕПИДЕМИЈЕ ПЕГАВЦА У ВАЉЕВУ 1914-1915, Архив за историју здравствене културе Србије, Београд, 1985, XIV, 1-2, 73-81.

5 Марија Качић: СТРАНЕ МЕДИЦИНСКЕ МИСИЈЕ У СРБИЈИ ОД 1914-1915, Зборник радова ВАЉЕВСКА БОЛНИЦА 1914-1915, Ваљево, 1992, стр. 47-68.

6 Код нас је одомаћен овај назив а из једног меморандума види се да се она званично звала АМЕРИКАНСКА МИСИЈА У СРБИЈИ

Ваљева.⁷ Посебна пажња посвећује се обезбеђењу неопходног медицинског кадра. У том циљу иницирала је и оснивање школа за нудиље и чуварице народног здравља, у којима би се оспособљавале болничарке за професионалну негу болесника и рањеника. Прва таква школа образована је у Београду 1921. године залагањем Друштва Црвеног крста, а радила је у новосаграђеној згради на западном Врачару. Основне потребе за њен нормалан рад обезбеђивало је Министарство народног здравља.⁸ Према истом извору, после Првог светског рата школе за нудиље и чуварице здравља радиле су у Ваљеву, Загребу, Љубљани и Сарајеву.

Схватајући ситуацију у којој смо се налазили, наше стварне потребе и могућности, др Ридер и његови сарадници доста су радили на економској и здравственој основи наше земље. Почели су успостављати организацију здравствене службе, у којој посебно место припада здравственим станицама где су радиле нудиље. У том циљу од Америчког друштва за размештај српске деце почела је стизати помоћ у опреми за диспанзере и то у лековима и медицинском особљу. Уз пружање те помоћи инсистирали су на активирању многобројних унутрашњих снага.⁹

Зато је на конгресу Главног савеза земљорадничких задруга, одржаном 1921. године у Зрењанину, др Гаврило Којић, један од блиских сарадника те мисије, изнео идеју и образложио предлог да се здравствени рад у Србији постави на задружној основи. Та идеја наишла је на пуно разумевање Главног савеза земљорадничких задруга и Министарства народног здравља, али и на материјалну потпору америчке мисије у Србији, на челу са др Ридером.

Прва здравствена задруга у нашој земљи основана је 21. новембра 1921. у Бајиној Башти, а само четири дана касније у Ужичкој Пожеги. Потом се оснивају сличне задруге у Косјерићу, Великом Шилеговцу, Блацу, Крупњу, Лазаревцу, а у нашем крају у Бањанима, Белановици, Лајковцу, Љигу, Словцу, Горњој Топлици, Пецкој, Рајковићу, Брежђу, Радљеву и Осечини. По угледу на наше здравствене задруге, које су представљале један од најоригиналнијих и најинтересантнијих облика специјализованог задругарства између два светска рата, сличне организације оснивају се у Кини, Јапану, Индији, Бугарској, Румунији и Пољској.¹⁰

Први конгрес здравствених задруга, одржан у Београду од 23. до 25. маја 1922. године, поред осталог, донео је одлуку о оснивању Савеза

7 Милорад Радојчић: ШКОЛА ЗА НУДИЉЕ У ВАЉЕВУ, Напред, Ваљево, 7. април 1995.

8 НАРОДНА ЕНЦИКЛОПЕДИЈА, Српско-хрватско-словеначка, IV књ. стр. 1035

9 Прим. др Милорад Драгић: ЗДРАВСТВЕНЕ ЗАДРУГЕ У СРБИЈИ, Архив за историју здравствене културе Србије, Београд, 1975, свеска 3, стр. 88

10 Милорад Радојчић: ЗДРАВСТВЕНО ЗАДРУГАРСТВО У ВАЉЕВСКОМ КРАЈУ, Гласник Међуопштинског историјског архива Ваљево, бр. 20/21, Ваљево, 1986, стр. 239-286.

здравствених задруга са седиштем у нашем главном граду. Тај савез пре свега има задатак да шири мрежу здравствених задруга и ради на унапређењу здравља. Лечење оболелих обављано је по здравственим станицама и задружним домовима здравља. Од медицинских радника свака задруга требало је да има бар једног лекара и медицинску сестру – нудиљу. Међутим од почетка њиховог рада било је проблема око обезбеђења нудиља, јер их је било јако мало. На почетку тај проблем решаван је ангажовањем нудиља Американки. Како се приближавало време повлачења америчке мисије из наше земље, тај проблем је добијао све више на актуелности, па га је требало и ефикасније решавати.

Почело је у Бајиној Башти

На иницијативу америчке мисије у Бајиној Башти је организован четворомесечни курс за особе женског пола које желе да се оспособе за нудиљски позив. Убрзо је назван Школа за чуварице здравља.

Поводом почетка рада тог курса др Ридер, шеф америчке мисије, у чланку „Школа за здравствене помоћнице”,¹¹ поред осталог пише:

„Свако зна да је у Србији велика оскудица у лекарима. много је лекара изгубљено нарочито за време три рата и за време заразе од пегавог тифуса. Полако лекарски редови се попуњавају младим лекари-ма, који се враћају са својих наука у иностранству. Но Србија нема уопште никаквих изучених нудиља (милосрдних сестара). Лекари обављају рад у болницама и амбулантама уз помоћ болничара и болничарки, који имају врло мало или често ни најмање стручног знања.

Сасвим је вероватно да у Србији годишње умре више света услед недостатка добре, стручне болничке неге болесника, него услед оскудице у лековима. У свакој земљи, где је нега болесника поверена стручном особљу, смртност се убрзо веома смањила. Нема сумње да је у Србији исто такво стање ствари.

У Београду је 1-ог новембра 1921. почела са радом прва нудиљска школа са потпуним течајем у свему што треба за нудиљску диплому. Школа је под српским надзором, а наставни план је израђен према потреби српске болнице. Први течај је отпочело 15 ученица. Ову школу потпомажу у раду Министарство народног здравља, Српски црвени крст, америчка мисија и друга наша друштва. Али те нудиље неће довршити течај све до пролећа 1923. године, тако да се не могу упутити на рад. Но и по свршетку течаја биће их врло мало. Десет година биће потребно пре но што се може рећи да Србија има и приближно довољно нудиља.

Међутим здравствене задруге не могу да чекају на пристизање тих изучених нудиља, јер њихове амбуланта раде већ сада. Стога је отворен

11 ЗДРАВСТВЕНИ ПОКРЕТ, Београд, бр. 2, мај 1922, године, стр. 3.

један краћи курс за спремање нудиља помоћница за рад по здравственим станицама задружним. Ниједна здравствена станица не може радити без здравствених помоћница. Међутим сестре Американке једна по једна већ одлазе из Србије. Руске су нудиље само привремена помоћ. Преко је потребно да здравствене задруге пошаљу своје ученице у Школу за здравствене помоћнице, и то бар по две из сваке задруге.”

На питање зашто је овај курс, односно Школа за чуварице здравља, формиран баш у Бајиној Башти, може се дати више одговора. Пре свега имало се у виду да за време Првог светског рата и аустријске окупације у овој варошици није било санитетског особља. Тек крајем 1917. овде се запошљава лекар Риста Гунаридес, грчког порекла, и ту остаје око годину дана. Друго, тада овде није било ни болнице већ су здравствене услуге пружане у здравственој станици смештеној у једној приватној кући. Треће, Шкотлађанка Евелина Хаверфилд, са својим сарадницима основала је у кући Милуна Вимића, на периферији ове варошице, Сиротињски дом за смештај деце палих бораца у ослободилачким ратовима од 1912. до 1918. године. У том дому било је смештено око стотину деце, која су поред смештаја и исхране имала васпитање и образовање. Четврто, на иницијативу енглеске социјално-здравствене мисије, а уз помоћ грађана Бајине Баште, овде се крајем 1920. године оснива и прва болница у кући Чедомира Анђића. Та болница имала је скроман инвентар и располагала је само са неколико постеља. Бригу о тој здравственој установи најпре преузима Општина у Бајиној Башти, а потом Начелство среза Рачанског 1922. године.¹² Треба подсетити да је овде основана и прва здравствена задруга у Србији.

Из доступних извора нисмо могли са сигурношћу утврдити кад је ова школа почела са радом. Такође, има извесних дилема око редоследа организовања појединих здравствених установа у Бајиној Башти, па и улоге појединих страних мисија у њиховом оснивању. Према већини доступних извора та школа образована је 1921. године, након оснивања здравствене задруге и уз помоћ америчке мисије. Међутим др Стеван Игњић пише:¹³ „Такође за време краткотрајног боравка енглеске мисије у варошици, од јануара 1919. до септембра 1922. године основана је Школа за медицинске сестре (нудиље) а затим 10. марта 1922. године и здравствена задруга. У припреми и отварању здравствене задруге суделују: срески лекар Дејан Стојић, лекар из Београда Гаврило Којић, чланови енглеске мисије у првом реду др Ридер. Грађани Бајине Баште одушевљено прихватају њихов предлог. Почео је и упис у задругу. Тај број убрзо је достигао цифру од 500 чланова. Међутим, финансијско пословање ове установе није уредно вођено, а и чланови управе се оријентишу на добит, која се реализује продајом робе из задружне продавнице. Због тога је задруга долазила у финансијске тешкоће, шта

12 Др Стеван Игњић: БАЈИНА БАШТА И ОКОЛИНА, I књ, Бајина Башта, 1985, стр. 423-426.

13 Исто, стр. 426.

више било је говора и о њеиој ликвидацији.” Поред извесних непрецизности овде има и неких нетачности, попут оне да се допринос око оснивања ове школе приписује енглеској уместо америчкој мисији, а помиње се др Ридер. Уз то, изгледа, меша се пословање здравствене и земљорадничко набављачко-потрошачке задруге итд. Све то показује да ни др Игњић није имао увида у архивску грађу и друге писане изворе већ се углавном користио казивањем савременика.

Према писању др Хранислава Јоксимовића¹⁴ овај течај је завршен 13. јула 1922, а завршни испити су одржани 10. и 31. јула текуће године. Међутим санитарски генерал Жарко М. Рувидић, члан Главног одбора Друштва Црвеног крста, у тексту „Развитак нудиљског позива у последњих 10 година у Краљевини Југославији”¹⁵, пише: „После светског рата осетила се велика потреба у стручно спремним сестрама – нудиљама, које ће цео свој живот посветити нези болесника и подизању здравственог стања у народу и чији рад неће бити ограничен само за време рата – него још много више за време мира. Већ 1919. године оснива се иницијативом Американске мисије др Ридера „Школа за чуварице здравља” у једној малој варошици западне Србије. У школу се примају девојке са најмање 18 година и са свршеном основном школом, као претходном спремом.”

Ова школа била је интернатског типа и требало је да омогући стручно оспособљавање медицинског кадра који ће оболелима и рањеним помагати у лечењу и опоравку, односно да припреми – чуварице здравља које ће живот посветити подизању здравствене културе, унапређењу здравља народа и нези оболелих и рањених. Полазнице ове школе имале су мање-више све бесплатно па су чак и добијале неку новчану помоћ. Радом те школе непосредно је руководила америчка мисија др Ридера настојећи да у њу угради што више знања и искуства из рада сличних школа у Америци. Овај покрет за школовање нудиља Американци су пренели у многе земље Европе.

Из доступних извора види се да је курс завршило, односно завршни испит положило 14 ученица. Међутим, остало је непознато да ли је то био једини курс одржан у Бајиној Башти. Показани успех био је врло добар. Представници Министарства народног здравља и разних добротворних друштава били су изненађени организацијом рада и успехом ове школе. Све свршене ученице добиле су дипломе и распоређене на рад по тек образованим здравственим задругама. Бар делимично обезбеђена је замена припадница америчке мисије које су се припремале да напусте нашу земљу.

Америчка мисија др Ридера је у Бајиној Башти и околини реализовала здравствене и социјалне акције дезинфекције, искорењивања шуге,

14 ЖИВОТ И РАД СРПСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД 6. ФЕБРУАРА 1876. ДО 6. ФЕБРУАРА 1926. ГОДИНЕ, Београд, 1926, стр. 81.

15 Гласник Црвеног крста Краљевине Југославије за 1930. годину, стр. 225.

изградње хигијенских нужника и купатила, дељење помоћи у новцу и натури сиромашној деци итд. Захваљујући упорном и добро осмишљеном раду ове мисије, њен углед у народу био је изузетно велики.

Под окриљем Црвеног крста

Пошто се приближавао завршетак мисије др Ридера и његов повратак у Америку, он као веома одговоран, инвентиван и предузимљив лекар настоји да трајније реши статус ове школе и обезбеди стално школовање кадра за потребе наших болница, домовна здравља, здравствених задруга и сличних установа. Полазећи од сазнања да су многа национална друштва Црвеног крста широм света после рата била окупирана питањима избора и обуке нудиља, дошао је до закључка да ће и у нашем Црвеном крсту наћи најбољег следбеника своје мисије.

На то сазнање утицале су и чињенице да су се Друштво Црвеног крста и Савез здравствених задруга и до тада највише интересовали за рад ове школе. Зато је одлучио да умоли Друштво Црвеног крста да преузме и настави рад на овом пољу. Својим писмима бр. 2123 и 2338 упућеним Главном одбору он је то детаљно објаснио. О тим писмима разговарано је на седницама Главног одбора 18. маја и 16. јула 1922. године.

После дугог и свестраног разматрања те проблематике Главни одбор је на 31. седници одржаној 16. јула 1922. донео одлуку да прими под своје окриље Школу за чуварице здравља у Бајиној Башти. Истовремено је задужен Санитетски одсек Главног одбора Друштва Црвеног крста да у споразуму са Министарством народног здравља сачини нови програм и организацију рада у овој школи. Такође, договорено је да се издејствује учешће Министарства народног здравља у издржавању ове школе и обезбеди да се свршене ученице могу запошљавати у свим државним и самоуправним санитетским установама.¹⁶

На 38. седници Главног одбора Црвеног крста, одржаној 4. августа 1922. године, поново је расправљано о организацији и раду ове школе. Тим поводом закључено је да се на експозе др Ридера овако одговори:

„Главни одбор прима ову школу у своју администрацију, стараће се да очува њен досадашњи добар углед; администрација ће бити сасређена у Главном одбору а изводиће се преко Окружног одбара у Ваљево; стараће се да се све ученице упосле.”¹⁷

У непосредним сусретима и разговорима са заинтересованим субјектима договорено је да у њеном финансирању још неко време учествују америчка мисија др Ридера, Друштво Црвеног крста и Министарство народног здравља. Према том договору америчка мисија ће месечно слати по 15 000 динара, давати опрему ученицама и стручно особље за практичну наставу. Министарство народног здравља прихватило је да

16 Гласник Црвеног крста Срба, Хрвата и Словенаца за 1924. годину, стр. 52.

17 Исто

свакој ученици свакодневно издаје болнички оброк хране. Тиме су практично разрешени најактуелнији проблеми даљег финансирања.

Значајан допринос и Кола српских сестара

Од оснивања Школе за чуварице здравља у њеном раду учествује и Коло српских сестара, број 681 од 30. јула 1921. године, упућеног својим месним и окружним одборима где пише:¹⁸

„Недавно смо вам упутиле апел, а у исто време и Женски народни савез да се заузimate и укажете моралну помоћ Американској мисији, која стоји са нама у вези, и прикупите што више особа које имају одговарајуће услове да ступе у школу за нудиле.

Отварањем ових школа ствара се још један леп и користан посао који најбоље одговара природи нас жена а који потпуно обезбеђује живот једне породице. Услови под којима се примају ученице необично су повољни те би требало да се заузмете да упутите кандидаткиње за те школе, које још за време учења добијају плату, стан и одело те тиме могу да помогну својима за све време учења и за све време њиховог одсуствовања од домаћег посла.

Американска мисија с правом очекује ту моралну потпору с наше стране, јер је свесна колико користи те школе имају да донесу како онима који је сврше, тако и нашој земљи у којој та врста посла за жене још није заведена. У Америци и Енглеској те школе свршавају жене из најбољих кућа.

Како су те школе у програму Кола српских сестара то вас молимо да се што више заузмете и упутите оне који имају за исте услове. И ученице из Радничке школе могу се примати, јер њихове квалификације одговарају за ту школу.”

Из овог писма видљиво је да се у почетку улога Кола српских сестара углавном сводила на популаријацију школе и предлагању кандидата за исту. То је и разумљиво ако се има у виду начин финансирања Кола срп. сестара, односно да ни оно није имало значајнијих финансијских средстава. Међутим сви су изглед да су окружни и месни одбори озбиљно схватили своју улогу и да су се доста ангажовали да прикупе што више интересената за упис у ову школу. Чак су и предлагали ублажавање критеријума за пријем како би се још један број њихових кандидаткиња могао уписати. О томе сведочи и допис Главног одбора Кола српских сестара Окружном одбору у Ваљеву, број 851 од 3. августа 1921. године¹⁹ где пише и ово:

„И поред наше најбоље воље и заузимања, Мисија неће да одступи од својих постављених правила, што и ми сами увиђамо да је тако. Школа је веома озбиљна и из ње морају изаћи спремне болничарке, које ће бити помоћници лекара и треба да схвате сву озбиљност тога посла.

18 Историјски архив Ваљево, Фонд Кола српских сестара, фас. 1.

19 Исто

Морају имати спремије кандидате него што их могу дати само свршене ученице IV разреда основне школе.

С тога вас извештавамо да се без два разреда гимназије не примају за нудиљску школу.”

Био је штампан и месним и окружним одборима Кола српских сестара достављен образац „Пријава за учешће на конкурс за пријем”. Од сваке кандидаткиње је тражено да да одговоре на следећа питања: Име, дан, месец и година рођења; адреса; најближи рођаци; адреса најближег рођака; претходно школовање; колико страних језика говори; узраст, тежина и остале физичке карактеристике. Иначе, школа је примала и децу без родитеља, што показује да је она имала и значајну социјалну улогу, а то је и објашњење што у пријави нису тражени подаци о родитељима већ о најближим рођацима.

Због значајне моралне помоћи коју је Коло српских сестара пружало овој школи, његове представнице су редовно позиване да присуствују завршним испитима и другим свечаностима. Поред представница месних и окружних одбора тим свечаностима често су присуствовале и представнице Главног одбора Кола српских сестара. Међутим завршним испитима у Школи за сеоске домаћице у Лазаревцу²⁰, иако су биле позване, нису присуствовале представнице ваљевског Кола српских сестара, па су из Главног одбора 11. јула 1923. године добиле допис број 1366, у којем стоји и ово:

„Ваше коло је јако омиљено код Нудиљске школе што знамо јер смо присуствовале испитима у Лазаревцу, где је била једна Енглескиња из Ваљева с г-ђом Главнићевом. Надале су се и вашем доласку и биле су пуне хвале и љубави за ваш одбор што је нама било необично мило.”²¹

Пресељење у Ваљево

Пошто у Бајиној Башти, као малом а у то време и доста забаченом месту, није било довољно услова за опстанак и развој школе, почело се размишљати о њеном пресељењу. Изгледа да је још на 31. седници Главног одбора Црвеног крста, одржаној 16. јула 1922. године, када је донета одлука о њеном преузимању, одлучено и о њеном премештању у Ваљево. Пошто је било понуда да се она пресели у Ниш, Пожаревац и још нека већа места, занимљиво је чиме се руководио Главни одбор при доношењу одлуке.

О томе у Гласнику Црвеног крста СХС²² пише:

„Главни одбор је нарочито изабрао Ваљево јер оно спада у ред најчистијих и најуреднијих вароши у унутрашњости, а и стога што је Ваљево у једном најчистијем српском крају наше Краљевине.” Истовремено наглашава се да једно од главних опредељења за Ваљево лежи и у чињеници „што је Ваљево за време прошлог рата било поприште

20 Тежак, Београд, бр. 14, од 8. априла 1923. године, стр. 1 и 2.

21 Историјски архив Ваљева, Фонд Кола српских сестара, фас. 1.

22 Гласник Црвеног крста СХС за 1923, стр. 373.

најкрвавијих борби, што су се грађани и грађанке вароши Ваљева приликом тих ратова и борби нашли рањеницима на помоћи служећи у болницама и негујући наше рањенике. На тај начин Ваљевци су заслужили да се Црвени крст тиме одужи на документованој патриотској основи”. Најзад, наведено је да је „разлог за то био и славна победа над непријатељем у чувеној Суворовској бици 1914. године. Несумњиво је да од ове установе варош Ваљево може имати само користи а у исто време може бити поносно што је то прва и једина за сада школа у нашој пространој Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца.”

И др Хранислав Јоксимовић у чланку „Поводом Школе за чуварице здравља”²³ као да хоће да потврди ове наводе, па поред осталог пише: „Прву овакву школу наш Црвени крст отворио је у Ваљеву, у окружном месту оне области која је у овом рату неколико пута била разапињана на крст и свечано васкрсавала; у оној окружној вароши, која чистотом, уређеношћу и лепотом оставља иза себе многе наше вароши, које су и веће и богатије и располажу већим бројем школованих људи и богатих грађана својих. А ум и богатство стварају праву хигијенску културу, треба да извршавају и здравствено облагорођивање и препород.”

Констатација да је ово прва школа, захтева објашњење, јер још 1921. године у Београду постоји и ради Школа Црвеног крста за нудиље и чуварице здравља. Од самог почетка она је трајала две године а у њу су примане женске особе старе од 18 до 30 година, с најмање завршена четири разреда неке средње или њој равне школе. Зато је она имала ранг више школе у односу на ову у Ваљеву, па је за њу био и одомаћен назив Виша нудиљска школа у Београду. Поред њих постојале су и сличне школе за нудиље у Загребу, Сарајеву и Љубљани. Међутим њих је организовала и финансирала држава, док је у Београду и Ваљеву то радио Црвени крст. Поред тога, у Загребу је радила Школа за сестре помоћнице, у једногодишњем трајању, а у Љубљани Школа за нудиље код деце и одојчади.²⁴

Профил школе и кадра који припрема

Пошто је текст „Поводом Школе за чуварице здравља”²⁵ на изврстан начин и програмска платформа ове школе, задржаћемо се мало на њему. После уводног дела текста који говори о потреби очувања здравља у намери нашег Црвеног крста да служи друштвеним и народним потребама, односно да помаже јавни интерес и стара се о здравственом напретку људи, записано је:

„Да би могао како треба свршавати разноврсне послове на обнови и поправци народног здравља, на квалитетном усавршавању и бројном

23 Гласник Црвеног крста СХС за 1922, стр. 297.

24 Др Ж.М. Рувидић: РАЗВИТАК НУДИЉСКОГ ПОЗИВА ЗА ПОСЛЕДЊИХ 10 ГОДИНА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ, Гласник Црвеног крста Краљевине Југославије за 1930. годину, стр. 226 и 227.

25 Гласник Црвеног крста СХС за 1922, стр.297-199.

повећању живе народне снаге, Црвени крст потребује много посленика а нарочито лица, која ће остати у народној средини и много припомоћи препороду нашег народа. Дакле, Црвени крст потребује своје сараднике, потребује извршиоце његовог програма и његових жеља. Један од путева да се дође до ових помагача, сарадника, извршилаца његових наредби јесте и Школа за чуварице здравља.”

Након основних информација о оснивању ове школе у Ваљеву следи једно патетично и доста уопштено размишљање о будућем позиву полазница те школе:

„Чуварица здравља! – како је то лепо име и како много обећава. Чуварица здравља има да се обучи и припреми, да чува и своје здравље и своје куће и свога народа. Задатак је добар, посао велики; труд и марљивост морају се удружити, па да се дође до повољне спреме.

Бити спреман и упознат, како да сачувамо своје здравље значи много. Знати како ће се унапредити и очувати здравље у породици већ је озбиљан и тежак посао јер породица је основна ћелија друштвена. Бринути се и старати се за унапређење народног здравља је посао пун хвале и општег разумевања.”

Да би се придобио што већи број кандидаткиња за питомце ове школе, следе информације о њиховим правима и дужностима:

„Таква питомица шест месеци провешће у школи о трошку Црвеног крста. Она добива и одело и храну и све друго бесплатно. Прима веома добру храну, станује у врло доброј кући и на угодном кревету, опкољена је хигијенским удобностима и упућена је на хигијенске радње, које ће јој здравље очувати и унапредити и себе ће навићи на ове тако потребне хигијенске радње за живот и опстанак појединаца и породице.

У овој школи научиће свака питомица основна знања о чувању здравља, о спречавању обољења, а у болести каква нега има да се пружи болеснику, па да оздрави што пре. Питомица се учи целом кућевном реду, кувању јела и одржавању кујне, прању и одржавању рубља. Овде ће добити и остала потребна знања о нези породиље, одојчета, ћака и о свему што се односи на унапређење куће.

Пошто се у школу примају женске од 18-35 година, када су у могућности да својим радом припомогну домаћем газдинству и уређењу куће, па да кућа не би много штетила свака питомица за време школовања добива 100 динара месечно.

Кад сврши школу, свака питомица кратко време служиће са платом у Црв. крсту. Кад истекне овај рок, свака питомица може отићи својој кући или ће ступити у државну службу или ће остати и даље у служби Црв. крста. Свакој питомици је зајемчена служба са добром платом, ако жели службу.”

Након подсећања на код нас постојећа схватања да је за жену најбоље да остане у кући, аутор указује да је све израженија потреба да и жене имају своју службу. Тим поводом подсећа да су за њих најпогодније службе болничарке, чуварице здравља, посетиље – нудиље и слично. А затим наставља:

„Школа за чуварице здравља припрема и оне женске које ће одати са дужностима домаћице, јер она спрема и добре домаћице, а омогућава и државну и приватну службу оном женскињу које је приморано да тражи зараду ван куће. Школа за чуварице здравља припрема женскиње за оне службе које највише одговарају склоностима тела и душе женскиња...

Потреба за домаћинским васпитањем велика је у нашем народу. Највећи део нашег женскиња не сврши ни основну школу. Сва знања највећим делом црпе се у кругу куће. А оно је и недовољно и оскудно.

Ми имамо после ових ратова велики број незбринутог женскиња. Њега треба припремати и оспособити за самосталан живот и привреду. Треба му омогућити разноврсну и зајемчену службу.

Школа за чуварице здравља у Ваљево даје и једно и друго.”

Организација рада школе

После доношења одлуке о пресељењу ове школе из Бајине Баште у Ваљево обављене су обимне и темељите припреме за почетак њеног рада у новој средини. Сачињен је и нови наставни план и програм и обезбеђен потребан наставни кадар, и уређен простор у једној једноспратној згради у којој је претходно радила војна болница. „Зграда је довољно пространа и одговара свим хигијенским условима. Сем главне зграде има и споредних зграда и пространо двориште. Ученице станују у чистим собама, које су довољно простране и видне. Свака ученица има своју постељу, сем тога имају и заједничку трпезарију. Управитељица, наставница и њихове помоћнице имају засебне собе. За све ученице има једно импровизовано купатило са прскалицом. Све собе одржавају се у најбољем реду и чистоћи.”²⁶

Ученице су свакодневно добијале намирнице из овдашње болнице, и храну су припремале у самој школи. Ученице су, мање или више, биле задовољне количином и квалитетом добијене хране.

Званичан назив школе у Ваљево био је „Школа за чуварице здравља Друштва Црвеног крста Срба, Хрвата и Словенаца.”

Прва управитељица школе је америчка сестра, позната као Мис Стедел, док је њена сународница водила практичну наставу. Још су радиле помоћна наставница, секретар, домаћица, куварица, праља, служавка, служитељ и две свршене ученице школе у Бајиној Башти, које помажу при извођењу практичне наставе. Прва четири радна места плаћали су Американци а сва остала Црвени крст.

Организатори су се трудили да устројство школе и њени програми одговоре стварним потребама и могућностима државе и друштва. Још на полагању завршног испита прве класе полазница др Жарко Рувидић, изасланик Главног одбора Црвеног крста, 12. марта 1923. године предложио је да управу ове школе повери нарочитом школском одбору,

у који би требало да уђу: 2 представника Обласног одбора Црвеног крста, по један војног и цивилног санитета (како он пише: на пр. управник грађанске и војне болнице), представник американске мисије и управитељица школе. По његовом мишљењу овај одбор би одобравао месни буџет за школу; примао и отпуштао ученице и, уопште, управљао школом у име Црвеног крста. Одбор би бирао свог председника, благајника и секретара. Уз то, предложио је да се у споразуму са одбором изврши редуцирање особља запосленог у школи.²⁷

Касније, чланом 9 Правила о школи за нудиље и чуварице здравља регулисано је да школски одбор сачињавају: председник Месног одбора Црвеног крста, обласни санитетски референт, управник грађанске и војне болнице, управитељица школе, стручна нудиља, коју поставља Главни одбор. Утврђени су и задаци одбора: да прима и отпушта ученице; да сачињава буџет школе, односно да даје предлог буџета; да води надзор над радом и редом у дому; да износи предлоге који би ишли у корист школе и да проучава поднете извештаје о раду школе. Чланови школског одбора нису добијали било какву накнаду.

Администрирање и управљање у име Главног одбора Црвеног крста водио је Рада Радосављевић,²⁸ адвокат и председник Обласног одбора Црвеног крста у Ваљеву. Њему припадају и нарочите заслуге што је ова школа радила баш овде и успевала да се тако дуго одржи. Када је она пресељена у Ваљево, он је највећи део свог времена посвећивао њој. На сваком месту несебично се залагао за интересе школе а ученицама је био прави родитељ. Зато су његова смрт и сахрана претворени у школске манифестације у којима учествују сви запослени и све ученице. Том приликом од њега се опростила Ела Качић, осећајним речима тихе захвалности за очинско старање и изрекла је ученички завет да ће им покојник бити узор у животу и позиву нудиље и да ће његове савете одговорно испуњавати.²⁹

Поменутих правилима о Школи за нудиље и чуварице здравља било је доста тога регулисано, па и казне. Тако је у члану 13. било записано: „За учињене грешке у школи и ван школе ученица може бити кажњена: опоменом, укором, писменим укором и отпуштањем из школе.

Опоменом и укором може казнити председник Месног одбора Црвеног крста, управитељица и сваки од наставника, а писменим укором и отпуштањем из школе може казнити само школски одбор на предлог једног од лица која могу изрицати казне. О отпуштању из школе школски одбор дужан је одмах обавестити Главни одбор Црвеног крста с детаљним образложењем.”

27 Гласник Црвеног крста СХС за 1923. године, стр.89.

28 Раде Радосављевић (Београд, 1866 – Ваљево 1927) био је цењен грађанин и омиљени адвокат, један од обновитеља Ваљевског одбора Црвеног крста, а од 1892. до 1924. године и његов секретар. За време балканских и I светског рата редовно је помагао рад свих осам резервних болница и трудио се да пацијентима олакша патње. Од 1924. године па до смрти био је председник Окружног одбора Црвеног крста у Ваљеву.

29 Гласник Црвеног крста СХС за 1927. годину, стр.128.

Зна се да је постојао и пропис о реду и раду у дому и школи којим су уређена нека питања, као што су: режим рада, одржавање хигијене, међусобни односи, режим посете дому, дежурства, понашање на практичном раду, одсуства, начин одевања итд. Уз њега је био штампан и посебан образац пријаве за упис у школу и текст обавезе који је свака ученица морала потписати. Поред осталог, у тексту „обавезе” писало је: „Овим се обавезујем да свршим течај Школе за нудиље и чуварице здравља у Ваљеву... Обавезујем се, да ћу у свему поступати по правилима и прописима школе, да ћу савесно и марљиво испуњавати све дужности. – Обавезујем се, да ћу по свршетку течаја и по положеном испиту радити као нудиља и чуварица здравља најмање једну годину дана при санитарској установи при којој будем постављена а са платом и принадлежностима, одређеним за нудиље и чуварице здравља. Стога остајем у обавези према Црвеном крсту за његове потребе у рату, при сузбијању епидемија и помоћи у великим елементарним несрећама. – Ако школу без оправданих разлога напустим пре положеног испита дужна сам одслужити као неквалификована болничарка толико времена колико сам у школи провела или новцем надокнадити за мене учињене издатке.”³⁰ Нисмо успели сазнати какву је правну снагу имала ова „обавеза”, али знамо да је превентивно ефикасно деловала.

Финансирање и администрација

Према првобитном договору у издржавању ове школе учествовали су америчка мисија др Ридера, која је месечно давала 15 000 динара, опрему ученицима и стручно особље за практичну наставу, Друштво Црвеног крста и Министарство народног здравља. Познато је да је ово Министарство одобрило Обласној болници у Ваљеву да у природи издаје храну ученицама, што је номинално представљало вредност од 10 000 динара. Пошто је у зимским месецима Црвени крст давао новац за набавку средстава за огрев, то је месечни буџет ове школе у том периоду износио 30 000 динара.³¹

Наравно, набавка огрева није била и једини издатак Црвеног крста за потребе ове школе. О томе сведочи и извештај Тиосава Благојевића,³² благајника Одбора Црвеног крста у Ваљеву о стању друштвених средстава на дан 31. децембра 1922. године, поднет Скупштини Црвеног крста 29. јула 1923. Из извештаја се види да је за отварање школе утрошено 1200 динара.³³ У истом извештају за 1921. и 1922. годину стоји да је Главни одбор Друштва Црвеног крста за финансирање ове школе сваког месеца слао по 15 000 динара и да је учествовао у

30 ПРОПИСИ О РЕДУ И РАДУ У ДОМУ И ШКОЛИ ЗА НУДИЉЕ И ЧУВАРИЦЕ ЗДРАВЉА, Гласник Црвеног крста СХС за 1924, стр. 287-290.

31 Гласник Црвеног крста СХС за 1924 годину, стр. 287-290.

32 Гласник Црвеног крста СХС за 1923, стр. 88

33 Тиосав Благојевић (Заглавак, Бајина Башта, 1878 – Ваљево, 1962) познати кафедија и власник једног од првих биоскопа у земљи. Његов син др Борисав Благојевић био је ректор Београдског универзитета.

снабдевању школе неопходном опремом и потрошним материјалом.³⁴ Према томе, месечни трошкови ове школе били су знатно већи.

Према писању др Хранислава Јоксимовића,³⁵ до 1. јануара 1924. године ову школу материјално је помагала америчка мисија др Ридера, а после тога све је пало на Министарство народног здравља и Друштво Црвеног крста. Изгледа да Општина Ваљево, као своје учешће, није наплаћивала трошкове коришћења зграде и другог простора. Иначе, зна се да је Црвени крст за финансирање ове школе од почетка њенг рада до краја 1925. укупно утрошио 856 414 динара, америчка мисија 240 000, а Министарство народног здравља у натури је дало 340 000 динара. Према једном извору, у прве две године ова школа је коштала 1 374 414 динара.

Познато је да је за издржавање ове школе током календарске 1924. године утрошено 240 895,16 динара,³⁶ док је њен буџет за 1925. износио 360 000 динара. Према томе, просечни месечни трошкови школовања једне ученице износили су око 1 000 динара. И касније је ову школу помагало Министарство народног здравља преко Обласне болнице у Ваљеву. Поред ранијих давања у животним намирницама оно је издвајало и средства за примања болничког особља. Та њихова помоћ, претворена у новац, износила је око 10 000 динара месечно.³⁷

Правилима о раду регулисана је администрација школе и утврђено да њу потписује управитељица школе а води њена помоћница. Такође је било регулисано да се за сваки течај мора устројити „Именик ученица”, са њиховим основним генералијама и запажањима током школовања. Прописано је да тај именик оверавају сви чланови школског одбора.

За завршни испит сваког течаја припремана су два истоветна списка у које су уписиване испитне оцене. Потписивали су их изасланик Главног одбора Црвеног крста, управитељица школе и сви наставници који су испитивали кандидате. Један списак остајао је у школској архиви а други је достављан Главном одбору Црвеног крста.

Истим актом било је регулисано да сваки наставник из свог предмета даје оцену на крају школске године, а да оцену из владања дају заједнички сви наставници са управитељицом. По обављеном завршном испиту школски одбор је био дужан да Главном одбору Црвеног крста достави опширан извештај о раду школе, о успеху, о променама са финансијским прегледом и својим предлозима. Уз то, имао је обавезу да свака три месеца доставља сажет извештај о раду школе.

Чланом 14. Правила о школи био је прописан и начин вођења материјалног књиговодства, па је утврђено да се сва школска имовина

34 Гласник Црвеног крста СХС за 1923, стр. 372-375.

35 ЖИВОТ И РАД СРПСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА И ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД 6. ФЕБРУАРА 1876. ДО 6. ФЕБРУАРА 1926. ГОДИНЕ, БЕОГРАД, 1926, СТР. 85.

36 Гласник Црвеног крста СХС за 1925. годину, стр. 158.

37 Гласник Црвеног крста СХС за 1926. годину, стр. 99 и 100.

уписује у „инвентар”, који оверава школски одбор. Расходовање школске опреме вршено је на предлог управитељице, а одлуку о томе доносио је школски одбор. Из „Књиге потрошног материјала” увек се могло видети шта је примљено, а шта и у које сврхе утрошено. Крајем сваке школске године Главном одбору подношен је рачун, који је састављала управитељица а оверавао школски одбор. Уз то, Главни одбор је могао у свако доба послати лице које ће извршити преглед пословних књига.

Трансформације

У различитим изворима има и различитих података о режиму рада ове школе а нарочито о дужини школовања њених ученица. Чини нам се да су те разлике превасходно узроковане коришћењем података из различитих временских периода, а познато је да је ова школа претрпела неколико трансформација.

На бази досадашњих истраживања установили смо да су прва три курса или прве три генерације ученица ове школе радиле по шестомесечном програму. Међутим већ после првог шестомесечног курса, по оцени изасланика Главног одбора Црвеног крста, ова школа је показала одличне резултате. У свом извештају он је написао и ово: „Поред своје улоге коју има као установа, којој је задатак хигијенско просвећивање, ова школа веома згодно пропагира идеју Црвеног крста и придобија за њу знатан број чланова. Из разговора са појединим виђенијим грађанима уверио сам се да је идеја Црвеног крста јако распрострањена, а томе је у многоме заслуга ове Школе за чуварице здравља.

Моје мишљење: да ову школу и убудуће треба организовати и то баш у Ваљеву где су лекари показали толико труда и заузимања за саму школу. Ретко би се у којој другој вароши у унутрашњости нашло толико лекара који би са толико воље радили у школи као што се то нашло у Ваљеву.

Ова школа у стању је да спреми добре сестре посетиље и помоћнице при здравственим установама и амбулантама. За службу нудиље и болничарке при болницама – потребна им је дужа практична настава.”³⁸

Убрзо потом и наставници и Главни одбор Црвеног крста дошли су до сазнања да је школовање потребно продужити бар на годину дана, јер ће се ученице теоријски и практично боље припремити за свој будући позив. Истине ради треба рећи да је још на почетку рада ове школе америчка мисија предлагала да школовање у њој траје годину дана. Главни одбор Црвеног крста тада то није прихватио, јер смо по болницама имали нудиље без икакве школске спреме а у неким их уопште није било. Зато се залагао за краће школовање како би се што пре добио што већи број колико толико школованих болничарки. Сем тога, веровало се да ће се тако лакше придобити полазнице за ову

школу, јер наш народ ннје имао навику да своје кћери упућује у ове школе, пошто је служба нудиље врло тешка.

Већ после три завршена курса ова школа доживљава прву значајнију организациону и програмску трансформацију: 1) настава у школи убудуће траје годину дана, 2) по завршеној настави ученице полажу испит и добијају сведочанство, 3) морају служити још 6 месеци као стажисткиње у одређеним болницама и ако покажу задовољавајуће резултате на послу, добијају диплому која им даје право на праксу и запослење у различитим службама. Тим поводом усвојена су и нова правила којима је утврђено да је настава у овој школи и практична и теоријска и да се изводи паралелно, док је обука на стажирању само практична. Познато је да су по том режиму школовања завршиле четири наредне генерације ученица, односно четири народна курса, како се онда говорило.

Новоусвојена Правила прописивала су да се у школу примају женске поданице Краљевине СХС, али и стране поданице, само изузетно, са одобрењем Главног одбора. Било је утврђено да ученице не могу бити млађе од 18 ни старије од 35 година, да морају имати завршена најмање четири разреда основне школе, да су телесно и душевно здраве, а владања и понашања доброг.

Пријем ученица вршио је школски одбор два пута годишње: у јануару и јулу. Број ученица који ће се примити, одређивао је Главни одбор Црвеног крста на предлог школског одбора. Приликом конкурисања за пријем, кандидаткиње су биле дужне доставити: крштеницу, уверење о владању добијено од суда матичне општине, сведочанство о свршеној школи и одобрење родитеља или мужа.³⁹

Већ током 1925. уследиле су нове промене, па је VIII класа, која је своје школовање започела 1. марта 1926. већ радила по новом режиму којим је утврђено да школовање траје две године, да се у школу примају женске особе са најмање два разреда гимназије или друге одговарајуће школе, да свршене ученице добијају звање дипломиране нудиље и право на запослење у болницама као квалификоване болничарке.

Настава је била тако организована да се ишло од лакшег ка тежем градиву. Двогодишњи курс је подељен на четири семестра, па су се морали полагати и семестрални и разредни испити. Комисију за полагање дипломског испита сачињавали су: делегати Министарства народног здравља, Главног одбора Црвеног крста и Школског одбора.⁴⁰ Иначе, др Хранислав Јоксимовић, као председник Нудиљског одсека Главног одбора Друштва Црвеног крста више пута је обилазио ову школу и присуствовао завршним испитима, па је и израдио нова правила по којима је радио двогодишњи курс, а које је усвојио Главни

39 ПРАВИЛА О ШКОЛИ ЗА НУДИЉЕ И ЧУВАРИЦЕ ЗРАВЉА, Београд, 1924.

40 Др Хранислав Јоксимовић: ШКОЛЕ И КУРСЕВИ ЗА НУДИЉЕ И БОЛНИЧАРКЕ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА, Београд, 1926, стр. 84 и 85.

одбор Друштва Црвеног крста на својој 38. седници, одржаној 24. децембра 1926. године.⁴¹

Ова реформа, којом је школовање продужено на две године, реализована је из следећих разлога: 1. ради повећања теоријске и практичне стручне спреме за нудиљски позив и 2. ради развијања љубави према позиву у етичком погледу. Искуство је показало да је за овај тежак позив потребнија љубав чак и од самог образовања и да само оне нудиље које могу успешно пребродити све тешкоће и nelaгодности које се јаве, могу бити добре раднице.

Према писању др Жарка М. Рувидића⁴² „1928. године извршено је унифицирање свих школа у држави и тада је решено да све школе имају трајање од три године. Тако су све ове школе трајале као стручне школе и биле равне средњој школи с матуром. Свршене нудиље са дипломским испитом имале су право на постављење у државној служби у рангу учитељица основних школа.” И поред упорних настојања нисмо успели наћи ваљаних доказа за ову тврдњу, па верујемо да је Ваљевска нудиљска школа и даље радила по двогодишњем програму.

Наставни планови и програми

Пошто нисмо дошли до писаних докумената о раду ове школе у Бајиној Башти, то и немамо потпунијих сазнања о садржају наставних планова и програма који су у њој реализовани. О плановима који су реализовани у Ваљеву, може се посредно закључивати на бази извештаја изасланика Главног одбора Црвеног крста. Први такав извештај поднео је др Жарко М. Рувидић после присуства завршном испиту 12. марта 1925. године⁴³ а у њему је записано:

„За испит се је пријавило 15 ученица, колико их има и у течају. – Испит је одржан теоријски и практично и трајао је од 9 – 12,30 и од 16 – 18 часова. Теоријски су испитане из ових предмета: Анатомија, Физиологија, Лична хигијена, Општа хигијена и исхрана, Унутрашње болести, Дечије болести и нега деце, Прва помоћ при напрасном оболевању, О порођају, Хируршке болести, Социјална медицина и Школска хигијена. Практично су испитане у болници из: неге болесника, завоја и превиијања болесника. Из бактериологије није се могао одржати испит – јер није био присутан лекар који је предавао.”

Мада је веома позитивно оценио рад ове школе у првих шест месеци, др Рувидић је нагласио да је за службу нудиље и болничарке при болницама потребна дужа пракса. За још бољи успех ове школе предложио је да се изради нови наставни план за школу – где би се већа пажња посветила практичној настави. Предложио је да се уведе нови

41 Гласник Црвеног крста СХС за 1927, стр. 81.

42 РАЗВИТАК НУДИЉСКОГ ПОЗИВА ЗА ПОСЛЕДЊИХ 10 ГОДИНА У КРАЉЕВИНИ ЈУГОСЛАВИЈИ, Гласник Црвеног крста Краљевине Југославије за 1930. годину, стр. 226.

43 Гласник Црвеног крста СХС за 1923, стр. 86 и 87.

предмет „Служба болничарке у рату”, где би се говорило о задацима Црвеног крста и Женевској конвенцији. Такође је предлагао да се трајање курса продужи на годину дана, како би се полазнице могле практично припремити за рад на свим одељењима болнице.

У току једногодишњог трајања школовања у овој школи изучавани су следећи предмети: Анатомија са физиологијом; Хигијена – лична и општа; Основни појмови из унутрашњости болести; Прва помоћ у несрећним случајевима и основни појмови из хируршких болести; Нега одојчади и деце и најважније дечје болести; Акутне и хроничне заразне болести и социјалне болести; Основни појмови из бабичлука; Практични радови око болесника; Хигијена кујне и дијета; Народна историја; Црвени крст и Најважније о лековима.⁴⁴

Предавања су припремали сами наставници. Та предавања су касније умножавана литографијом и дељена ученицима. Само умножавање предавања организовано је о трошку Црвеног крста. С тим у вези треба подсетити да је била прописана обавеза да се по један примерак од сваког предавања мора доставити Главном одбору Црвеног крста, али и да се та предавања не смеју штампати без одобрења дотичног наставника.

Од почетка ове школе теоријску наставу изводили су скоро сви тадашњи лекари у Ваљеву, како грађански, тако и војни, и то са необичним трудом и залагањем. Према записима др Жарка М. Рувидића⁴⁵ највише труда улагали су: др Влада Поповић,⁴⁶ управник Обласне болнице; пуковник др Јордан Стајић⁴⁷ др Деспотовић, окружни физикус и др Милосављевић, санитарски мајор. Тим поводом он пише: „Сви они, и сви други лекари заслужили су да им се изрази захвалност и ода јавно признање.”

Практичну наставу изводиле су стручне наставнице. У почетку су то биле Американке уз асистенцију наших нудиља. Касније су комплетну наставу изводили домаћи наставници. Практична настава реализована је у Обласној болници у Ваљеву, пре свега на: женском, хируршком и интерном одељењу. Део практичне обуке ученице су реализовале и у болничкој амбуланти где су помагале лекару при прегледу и превијању болесника.

Приликом предаје диплома свршеним ученицама редовно су организоване скромне школске свечаности. Поред саопштавања остварених резултата обично су се присутнима обраћали председник Школског

44 Др Хранислав Јоксимовић: ЖИВОТ И РАД СРПСКОГ ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА И ДРУШТВА ЦРВЕНОГ КРСТА СРБА, ХРВАТА И СЛОВЕНАЦА ОД 6. ФЕБРУАРА 1876. ДО 6. ФЕБРУАРА 1926. ГОДИНЕ, Београд, 1926, стр.85.

45 Гласник Црвеног крста СХС за 1923. годину, стр. 88.

46 Пуковник Владимир Поповић (Јагодина, 1876 – Ваљево, 1939), аутор је више стручних и научних радова у „Здрављу” и „Ратнику” и један од оснивача Друштва за чување народног здравља. Бавио се и превођењем.

47 Др Јордан Стајић, (Врање, 1868 – Београд 1949), касније санитарски генерал и изванредан лекар, обављао је више одговорних дужности; покренуо „Војно-стручни гласник” и објавио више запажених радова.

одбора и изасланици Главног одбора Црвеног крста и Министарства народног здравља. Њихови говори најчешће су се односили на место, улогу и значај школе, задатке Црвеног крста у миру и рату итд.

Полазнице

И поред бројних мера које су предузимане, није владало велико интересовање за упис у ову школу. Поред тога, у току школовања, нарочито у прва два течаја, било је осипања. О томе сведоче и ови подаци из извештаја др Жарка Рувидића Главном одбору Црвеног крста, од 12. марта 1923. године,⁴⁸ где он, поред осталог пише: „Од почетка школе уписало се је 43 ученице; до сада је напустило школу 20 ученица – а данас има на лицу места 23 ученице и то: 15 у првом течају и 8 у другом течају”. С тим у вези треба подсетити да је реч о полазницама које су тренутно слушале наставу, јер се зна да је први течај завршило 15; други 11 а трећи 14 полазница. Од њих 40 завршне испите положили су са: одличним успехом 15, врло добрим 24 и добрим 1 полазница. Иначе завршни испити на прва три течаја одржани су: 4. марта, 4. априла и 18. септембра 1923. године.

Полазнице првог течаја биле су: Јелена Спахић, Даница Угреновић, Ирена Маројева, Мирослава Ташковић, Катарина Полумирац, Десанка Павловић, Иванка Сешовић, Невена Церовчевић, Даринка Поштагоровић, Десанка Стојанковић, Амалија Богданић, Олга Урошевић, Анастасија Петровић, Зорка Милошевић и Ружица Марковић.⁴⁹ Међу њима најбоље резултате остварила је Јелена Спахић, родом из Пљеваља, која је имала одличан успех из свих предмета а по завршеном школовању изразила жељу да добије посао у Сарајеву или Београду при Диспанзеру за туберкулозу. Једна свршена ученица са овог течаја тражила је запослење при Здравственој задрузи у Великом Шиљеговцу, а све остале су пристајале да иду у места која им буду одређена. Занимљиво је да су међу свршеним полазницама првог курса биле и једна удата жена и две удовице.

О недовољном интересовању за ову школу, али и о њеним ограниченим капацитетима, говори и овај преглед свршених ученица по курсевима:

I – 15	III – 14	V – 10	VII – 14	IX – 16
II – 11	IV – 13	VI – 16	VIII – 16	X – 15

Из овог прегледа произилази да је ову школу у Ваљеву укупно завршило 140 ученица, не рачунајући оне које су ову школу завршиле у Бајиној Башти. Према неким другим изворима ову школу завршило је 137 полазница, а има и оних који тврде да их је било 152. У сваком случају, све су оспособљене за самосталан живот и да хумано и часно зарађују своју плату.

48 Гласник Црвеног крста СХС за 1923, стр.88.

49 Исто, стр. 90.

Свака генерација ученица ове школе носила је и нека своја обележја. Управа школе посебно се повољно изражавала о осмој класи, чијих је 16 ученица завршило течај у двогодишњем трајању, која је примљена 1. марта, а почела са предавањима 1. априла 1926. За њу се говорило да је била најбоља, како у погледу учења, тако и у погледу владања. Први семестрални испит положиле су све ученице 17. јула и то: три са одличним, 11 са врло добрим успехом; други семестрални испит полагале су 23. децембра и положиле: 3 одличне, 7 врло добрих и 2 добре. Због болести две су овај испит полагале 3. фебруара 1927. године и положиле са добрим успехом.⁵⁰

Пошто нисмо имали комплетан списак свих свршених ученица ове школе, тешко је дати прецизније податке о њиховој националној припадности, месту из којег су дошле и слично. Међутим на бази доступних података може се поуздано тврдити да их је било из свих крајева бивше Југославије, па и из иностранства. На то указују и подаци да је међу првих четрдесет свршених ученица било: из Србије 21, Русије 3, Словеније 6, Војводине 1, Босне и Херцеговине 2, Далмације 2 итд.

У извештајима достављеним Главном одбору Црвеног крста управа школе поноси се таквом националном структуром, па пише: „Но ова школа поред означене користи у добијању квалификованих болничарки има и чисту националну корист, пошто школу посећују ученице из свих крајева наше отаџбине, па сада их има приличан број из Далмације и Словеначке. На тај начин ученице се међусобно упознају, ближе спријатељују, а тиме доприносе и нашем националном уједињењу.”

Неуморни хроничар Ваљева Борисав Вујић у другом прилогу „Школа за нудиље”, емитованом у програму Радио Ваљева, поводом податка да су ову школу похађале и девојке из Словеније додаје: „Увек пословни Словенци нашли су начина да своје девојке упуте у „далеко” Ваљево на школовање за нудиље и чуварице здравља.” Међутим изненађује сазнање да је мало девојака и младих жена из Ваљева било заинтересовано за похађање ове школе. Пошто је ову школу образовао и финансирао Црвени крст, није се постављало питање које су националности и одакле долазе ученице. За управу школе било је најважније да има довољно ученица, те да оне вредно и добро раде како би се што боље припремиле за свој будући позив.

Слабо интересовање за ову школу условљено је пре свега: сазнањем да се ради о веома тешком и деликатном послу, који се мора обављати у свакојаким условима па и у рату; традиционално патријархалним схватањем да женску децу не треба школовати и удаљавати од куће, јер је њима место крај мужа и деце.

Тешкоће са запослењем

Свршене ученице ове школе, која је мењала свој назив, добијале су звање квалификованих нудиља а по Закону о државним чиновницима разврстане су у трећу групу. Тако су створене законске основе да се оне у болницама и другим санитарским установама сматрају лекарским помоћницама а награде су им, поред стана и хране у болницама и боље награде од дневничарки и другог нижег особља. Тиме су оне стекле и право на стално запослење, а након одређеног времена проведеног у служби могле су стећи и право на државну пензију.

Школујући се за овај позив, оне су се припремале за самосталан живот, па и могућност да часно зарађују за пристојан живот. Међутим у животу често није бивало како у папирима пише. Зато је Црвени крст често у својим материјалима истицао да се са нудиљама повремено не поступа онако како њихово звање и допринос захтевају. Неретко оне су спавале по болничким собама или са послугом, уместо да имају своје просторије; теране су да раде оне послове за које је била плаћена друга послуга, као што су: цепање дрва, доношење воде, рибање споредних болничких одељења, изношење и уношење болесника, изношење умрлих итд. Истицано је да су мало у додиру са лекарима, те их болнички економи малтретирају и крајње лоше односе се према њима, одређујући их каткад и на најтеже и најлошије плаћене послове. Због тога, али и других разлога, неке нудиље су биле приморане да напусте службу, друге су без своје воље остајале без посла или су радиле на другим пословима.

Црвени крст је предлагао да се одржи конгрес свих нудиља са вишим и нижим звањем и да се после оснује друштво нудиља, које би се бринуло о моралној и материјалној страни нудиљског позива. Ради органзованијег рада на припреми будућих нудиља, при Главном одбору Црвеног крста образован је нудиљски одсек. Међутим изгледа да ни Црвени крст није имао довољно разумевања државних и појединих друштвених органа.⁵¹

Веровало се да ће нудиље касније својим радом прибављати себи дужно поштовање и углед па ће и многи приговори јавности, а понегде и самих лекара, нестати. Према мишљењу активиста Главног одбора Црвеног крста две незгоде су нарочито отежавале бржи напредак нудиљства и то: слабо развијена мрежа здравствених установа и недостатак планске и дугорочне сарадње са министарствима здравља и војске. Кроз ту сарадњу требало је решити: 1) питање назива квалификоване нудиље – болничарке и делокруг рада нудиље из више и ниже школе, које се због неједнаког школовања разликују по категоријама и наградама; 2) питање запослења нудиља, јер их војне болнице ретко примају а у грађанским болницама није адекватно регулисан њихов статус и 3) треба осмислити даље образовање нудиља за потребе целе

51 Борислав Вујић: ШКОЛА ЗА НУДИЉЕ И ЧУВАРИЦЕ ЗДРАВЉА, други прилог емитован у програму Радио Ваљева.

земље, па према томе и број школа за нудиље, како би се избегло школовање нудиља које се не могу запослити.⁵²

Мада су нудиље биле оспособљене за пружање елементарне медицинске помоћи, а оне су својим радом, пожртвовањем и стручношћу одговарале дужностима у здравственим установама, доста је било проблема са њиховим запослењем. Тешко је било изнаћи начина за њихово масовније увођење у посао, јер оне нису испуњавале баш све законске услове за помоћно санитарско особље. Проблемима око њиховог запошљавања кумовало је и неразумевање Министарства народног здравља и Министарства војске. Црвени крст је повремено реаговао на такав однос поменутих министарстава и изражавао своје жаљење што нема сопствених болница и других здравствених установа где би се квалификоване нудиље могле запошљавати.⁵³

Престанак рада школе

Последња класа Школе за нудиље у Ваљеву изашла је у фебруару 1930. године. Пошто се на конкурс за XI није пријавио довољан број кандидаткиња, покренута су многа питања, па је констатовано да Ваљево више нема довољно могућности за практично оспособљавање будућих нудиља. Нудиљско-санитетски одсек Главног одбора и савет начелника Министарства социјалне заштите и народног здравља др Андрије Стампара предложио је да се школа за нудиље Црвеног крста у Ваљеву укине, а у Скопљу отвори нова по угледу на београдску, која је била вишег ранга.

Поступајући по том предлогу, Главни одбор Црвеног крста донео је одлуку о њеном укидању и покренуо поступак за њену ликвидацију. Тим поводом у Ваљеву је боравио Драгомир Обрадовић (1872. Забрдица, Ваљево – Београд, 1931), члан Главног надзорног одбора и бивши министар вера, како би са овдашњим одбором Црвеног крста договорио поступак ликвидације. Том приликом договорено је да она почне 1. марта 1930. године; да се откаже стан и закуп школске зграде, а Зорка Вукосављевић, вишегодишња управитељица ове школе, прихватила је да бесплатно у канцеларији Ваљевског одбора Црвеног крста води све послове ликвидације. Управи школе, наставном особљу и Ваљевском одбору Црвеног крста одато је признање на свестраном заузимању да школа за све време свог постојања корисно одговара свом задатку.⁵⁴

О добром раду ове школе сведоче многи подаци, па и чињеница да је Главни одбор одликовао: 1) друштвеним крстом управитељицу школе Зорку Вукосављевић, 2) сребрном медаљом др Милисава Милосављевића, др Милана Деспотовића, др Бранислава Гађанског, др Срећка Савића, др Александра Ускоковића, др Милана Атанацковића и Милорада Гојковића, 3) бронзаном медаљом – др Александра Крстића и

52 Гласник Црвеног крста СХС за 1927, стр. 79.

53 Милорад Радојчић: ШКОЛА ЗА НУДИЉЕ, НАПРЕД, ВАЉЕВО, 7. 4. 1995.

54 Гласник Црвеног крста Краљевине Југославије за 1930, стр. 117/8.

Испит у школи ваљевској. Председник испитне комисије др Јоксимовић, председник Нудиљског одсека Главног одбора

Чедомира Стефановића. Захвалнице су додељене: др Александру Чериковском, др Јовану Мијушковићу, др Миливоју Миленковићу, др Милану Тришићу, др Михаилу Лазовићу, др Наталији Милићевић и магистру фармације Мари Тадић. Истовремено послао је одличја Месном одбору Црвеног крста у Ваљеву да их уручи на пригодној свечаности уз најсрдачније честитке.⁵⁵

Поводом престанка рада ове школе, у Ваљеву и околини вођена је жива полемика у коју се умешао и локални лист.⁵⁶ Непознати аутор у овом листу се пита шта је основни узрок њеног затварања и зар се то није могло спречити и одложити. Анализирајући насталу ситуацију, пита се да ли је успех у школи био заиста онакав какав треба да буде. Тим поводом подсећа да о добром успеху сведоче пре свега веома похвални извештаји представника оснивача који су присуствовали завршним испитима. Потом наглашава да је ова школа требало да се прошири, а посебно да се појчају вежбања у болницама. Пошто ваљевска болница у то време није имала сва одељења потребна за организовање практичних вежби, то се није могао реализовати цео наставни план и програм. „Пошто Скопље има потпуно уређену и велику војну болницу, а уз то и друге хигијенске и санитарске установе,

55 Обавештајни гласник Београдског одбора Друштва Црвеног крста Краљевине Југославије од 15. јула 1930. године, стр. 192.

56 „Глас Ваљева”, Ваљево, бр. 8, од 23. фебруара 1930. године.

то има изгледа да ће се ова школа тамо отворити” – пише иепозиати сарадник „Гласа Ваљева”.

У продужетку овог текста даље стоји: „За ову школу сада се тражи да ученица има свршена четири разреда гимназије, а до сада су тражена само два. И до сада са два разреда није било много пријављених кандидаткиња, а са четири верује се да их неће бити довољно, бар овде у Ваљеву, не. И то је допринело да се школа премести у Скопље. Из јужне Србије било је доста ученица које су свршавале ову школу, а из Ваљева и целе ове области у десет класа биле су свега две ученице.”

И београдски лист „Политика”⁵⁷ обавестио је своје читаоце о престанку рада „ове лепе и корисне установе иако је она са врло добрим успехом спремила десет класа ученица.” Тим поводом новинар тог листа наглашава да је Главни одбор Црвеног крста као главни разлог за њено укидање навео да ваљевска државна болница нема сва одељења неопходна за обављање праксе. Такође истиче да је у овом крају било слабо интересовање девојака за ову школу, али да су њени организатори били задовољни дотадашњим радом, што је и писмено потврђено. Но ипак ова по много чему специфична али и значајна васпитно-образовна и хуманитарна установа, после осам година успешног рада у овом граду на Колубари, престала је са радом.

Зна се да је после Другог светског рата у Ваљеву неко време радила Школа за дечије неговатељице и да је имала запажене резултате.⁵⁸ Од јесени 1958. године у Ваљеву ради Средња медицинска школа,⁵⁹ која припрема средњемедицински кадар не само за подручје десетак општина северозападне Србије, како је било замишљено, већ за читаву земљу, па и шире. Иначе, она је почела са радом у капели Опште регионалне болнице „Др Миша Пантић” у Ваљеву. Пошто се идуће године навршава 40 година од њеног оснивања, нека овај прилог буде и најава тог значајног јубилеја.

Резиме

Школа за нудиље и чуварице здравља основана је у Бајиној Башти на иницијативу америчке мисије, вероватно почетком 1922. године. Већ по завршетку њених првих генерација преузима је Друштво Црвеног крста и до краја стара се о њеном раду. У јесен 1922. године она се премешта у Ваљево где има далеко боље услове за рад и свестрану помоћ здравствених радника и многобројних активиста Црвеног крста. За осам година свог битисања у овом граду остварила је запажене резултате и представља зачетак образовања средњемедицинског кадра у Ваљеву. Поред значајног доприноса који су дале у лечењу оболелих и повређених, ученице ове школе одиграле су и значајну

57 „Политика”, Београд, од 26. фебруара 1930. године

58 „Напред”, Ваљево, 29. јануар 1949, стр. 1.

59 „Весна 67”, лист ученика Школе за медицинске сестре и техничаре „Др Миша Пантић” Ваљево, бр. 35, од 15. септембра 1976, стр. 2.

улогу у ширењу идеја и циљева Црвеног крста, па и придобијању мештана за рад у овој масовној и хуманитарној организацији. И просторије ове школе у Ваљеву, у данашњој улици Андре Савчић бр. 8, биле су место за договор о многим значајним сабирним, хуманитарним и другим друштвенкорисним акцијама.

Summary

A school for nurses and health guardians was established after the initiative of the American mission in Bajina Bašta, probably at the beginning of 1922. After the first generations of its graduates it was already taken over by the Society of Red Cross and it takes care of its work until its end. In the autumn of 1922. it moves to Valjevo where much better conditions existed for the work and versatile help of medical workers and numerous activists of the Red Cross. During eight years of its existence in this town it achieved notable results and represented the beginning of the systematic education of medical personnel from secondary schools in Valjevo. Apart from a significant contribution which they offered in treating the sick and wounded, students from this school played a very precious role in spreading the health culture and advancement of the citizens' health in general. Their contribution in spreading and promotion of ideas and assignments of the Red Cross was also significant, as well as in winning the citizens over to the work in this massive and humanitarian organization.